

Jens Ejsing:

Hvad vi kaldte hinanden i det gamle Salling

Undervejs mens jeg skrev bogen *Sö'en hāj· vi æ mø't i Salling*, blev jeg opmærksom på nogle forskelle i folks omgang med hinanden dengang og nu. Nu senere, hvor jeg sidder og beskriver vor sallingdialekt, dukker nogle af disse emner frem igen; et af dem er måden, man omtaler og tiltaler de andre på.

I moderne rigsmål kan man omtale en person ved fornavn, efternavn eller begge dele (men det virker så også i stigende grad formelt): "jeg mødte Hans / Jensen / Hans Jensen inde i byen". I tiltale er der normalt kun de to første muligheder Hans / Jensen. Alt efter omstændighederne kan man kombinere brugen af efternavn med titulaturer som hr., fru, direktør (Jensen).

I det gamle Salling var forholdene noget anderledes – og her vil jeg især tage udgangspunkt i min egen kommune (Oddense–Otting) i tyverne og trediverne, hvor befolkningen i langt overvejende grad var dialekttalende landmands- og håndværkerfamilier.

Familieoverhovedet

Ved en redegørelse for omtale og tiltale i det gamle Salling er man nødt til at operere med begrebet *familie-overhoved* – selv om ingen dengang kunne finde på at bruge ordet. Familieoverhovedet var i alle tilfælde manden i familien, hvis der ellers var sådan en. Også i de (ikke så få) tilfælde, hvor konen havde den største indflydelse og fx havde arvet

den fædrene (!) gård, var det den "udefra" kommende mand, der var familiens overhoved.

I tiltale benyttede man som regel kun fornavn om de fleste familieoverhoveder. Der var dog en del personer, hvor for- og efternavn føltes tæt sammenknyttede, som fx *Søren Dath*, *Kræn Svejgård*, *Niels Dahl*, *Ajs Pæjsen* (= Anders Pedersen), og da brugtes begge navne. I omtale benyttede man enten fornavn eller fornavn + efternavn, derimod ikke efternavnet alene. Vi omtalte fx vores nabo som *Esper* eller *Esper Kjærsgaard*, men aldrig som *Kjærsgaard*. Tre af gårdmændene blandt vore naboer hed i øvrigt *Esper*, så alene af den grund var man nødt til at medtage efternavnet i omtale; de andre to hed *Esper Kolding* og *Esper Andersen*. To andre naboer hed *Karsten Mortensen* og *Kristian Larsen*; førstnævnte blev kun kaldt *Karsten*, da han var den eneste af det navn i hele kommunen, sidstnævnte blev altid omtalt som *Kristian Larsen*.

3 sognerådsformænd for kommunen. Fra venstre Niels Dahl, Søren Murer, æ Kolding. Foto: Jens Christian i Thorgård - (søn af Carl i Thorgård, se s. 9). Tilsammen repræsenterer disse navne fire måder at omtale voksne mandspersoner på.

Som ovenfor omtalt kunne efternavnet ikke bruges alene. Man ville tro, det drejede sig om en helt anden (fremmed) person, hvis nogen omtalte fx Karsten som *Mortensen* eller Peder Larsen som *Larsen* – jf. artiklens slutning. Dog blev personer med to efternavne i reglen til- og omtalt ved begge navne, fx *Østergaard Madsen* og *Møller Madsen*. Og nogle mænd blev undertiden (for nogles vedkommende altid) omtalt ved efternavn forsynet med det foransatte bestemte kendeord. Jeg kan ikke finde nogen regel for, hvornår man benyttede denne form for omtale, men det gjaldt i hvert fald kun usædvanlige navne, aldrig almindelige "sen"-navne. Eksempelvis blev *Esper Kolding* hyppigt omtalt som *æ Kolding* og Esper Kjærsgaard som *æ Kjærsgaard*. To andre landmænd blev kaldt *æ Ulstrup* og *æ Ejskjær*, mens to af vore nabolandmænd, som hver fik sit statshusmandsbrug på samme tid, blev omtalt som henholdsvis *æ Foldbjerg* og *Niels Peter*. Jf. at Jeppe Aakjær i sit digt om Jens Bruus kalder ham *æ Bruks*.

Kone, børn etc.

De ovenfor nævnte var mænd og dermed familieoverhoveder. De øvrige familiemedlemmer blev almindeligvis omtalt som tilhørende deres familie – ved brug af forholdsordet *til*. To af konerne hed således henholdsvis *Mitte til Karstens* og *Gunild til Peder Larsens*. Børnene hed *Stinne*, *Karen*, *Tage til Karstens*, og *Anna*, *Lars*, *Else til Peder Larsens*. Det ville være helt utænkeligt at bruge andre navne efter *til*, fx *Tage til Mittes* – Mitte var jo ikke familieoverhoved.

Esper Kjærsgaards kone hed *Ingmarik* (vistnok Inger Marie), og dette usædvanlige navn benyttede alle sig af, både i tiltale og omtale – uden at benytte efternavnet. Børnene (som der var 11 af) blev omtalt som *Anna*, *Ruth*, *Helge* osv. *til Esper Kjærsgaards* eller *til æ Kjærsgaards*. Esper Koldings kone og datter hed henholdsvis *Kirstine* og *Lis* og blev følgelig omtalt som *Kirstine* hhv. *Lis til æ Koldings* (eller *til Esper Koldings*). Vore nærmeste naboer hed *Alfred* og *Mathilde*. Sidstnævntes fornavn var så markant og sjældent, at hun som regel slet og ret blev omtalt som *Mathilde*, mens sønnen *Folmer* hed *Folmer til Alfreds*. *Niels Ejskjær* blev (som tidligere nævnt) kaldt *æ Ejskjær*, og børnene blev derfor kaldt *Magda*, *Ingemann*, *Svend*, *Frida til æ Ejskjærs*.

Ligesådan i andre familier – i hvert fald til familieoverhovedet døde. *Dorte og Jens Jørgen til Søren Poulsens* blev efter Søren's død til hhv. *Dorte Poulsen* og (bare) *Jens Jørgen*.

På et lille husmandssted i kommunens yderste udkant boede *æ bøjke-pjeger* (= bødker-pigerne), som de blev kaldt, med den let nedladende brug af ordet "piger", som også benyttes af mange rigsmålstalende i dag, nemlig *Ka(ren) Bødker* og *Stine Bødker* – eller for nu at benytte deres rigtige efternavn, som de brugte om sig selv: Karen Knudsen og Stine Knudsen. De havde i en del år en medhjælper eller bestyrer, der hed Niels. Hans efternavn kendte de fleste af os ikke, og derfor blev han tit omtalt som *Niels Bødker*. Der var dog ikke på nogen måde tale om, at han fungerede som familieoverhoved.

Nogle familieoverhoveder blev (som tidligere nævnt) til- og omtalt alene ved deres fornavn. Der var fx *Dres (Andreas)*. Sidstnævntes søn, som også hed *Dres*, blev (rimeligt nok) kaldt *Bette Dres*, indtil han voksede sig større end faderen og blev til *Lange Dres*. Ved fornavn kaldte man også vognmanden *Charles*, vejmanden *Lange Åge* – samt en betydningsfuld person i kommunens daglige tilværelse, nemlig *Martinus*, som var cykelsmed, opfinder og fabrikant; børnene hed selvfølgelig *Rit*, *Ernst* osv. til *Martinuses*.

Navn efter stedet

Mange blev i omtale knyttet til det sted, hvor de boede, men det gjaldt så også hele familien. På en bakke i nærheden af skolen og kirken boede fx *Niels o æ Bak'*. Hans datter blev omtalt som *Else o æ Bak'*. Ikke langt derfra boede *Ejner o æ Halvbak'*. Anton Andersen havde et husmandssted på en lavtliggende mark. Han blev undertiden omtalt som *Anton i æ Hwol* (= i hullet) og hans kone som *Anna i æ Hwol*.

Andre eksempler er *Carl i Thorgaard*, *Niels Pæjsen* (= Pedersen) *i Neder Saustrup*, *Svend ved æ Nue* (= ved Noret). Familiemedlemmerne blev så også knyttet til de pågældende steder, fx *Jens Christian*, *Ove i Thorgaard*, *Else i Neder Saustrup*. I omtalen af folk fra en stor gård anvendte man *po* el. *o* (= på) i stedet for det mere almindelige for-

holdsord "i", fx *Knudsen o Ramsinggård, Kræn Mikkelsen o Gammelhede, Gudik o Hestehave og Henriksen o Vium Mølle*. De tre sidstnævnte boede uden for kommunen, men var kendt af de fleste sallingboer. Telefoncentralen blev ligestillet med en stor gård: det hed *Mikkelsen o æ Central*, og han havde sønnen *Alfred o æ Central*.

Mens (næsten) alle kendte (næsten) alle i kommunen, stillede sagen sig naturligvis anderledes, når det drejede sig om folk fra andre kommuner – medmindre der som ovenfor var tale om kendte folk. Vi i min familie kom sammen med en del sallingboer fra andre egne af Salling, først og fremmest min mors familie. De blev af os omtalt ved fornavn + landsbyens eller sognets navn: *Laurits i Grinderslev, Magnus i Andrup, Thomas i Yttrup, Mitte i Hindborg* (hun var familieoverhoved efter sin mands død), *Morten i Lindum*. Koner og børn blev omtalt på samme måde: *Niels i Grinderslev, Niels i Andrup, Niels i Hindborg* osv. Alle disse Niels'er (og flere til) var kaldt op efter den samme bedstefar, mens lige så mange Mette'r var kaldt op efter bedstemoderen.

I omtalen af den nærmeste familie brugte vi slægtskabsbetegnelser: *Farbror Jens* og *Faster*, *Morbror Peter* og *Most(er) Elna*. Men deres børn blev omtalt med henvisning til stedet: *Knud, Aksel, Karen i Volting, Frede i Sønderlem*. Udtrykkene "onkel" og "tante" følte fremmedartede i dialekten. *Faster*, nævnt ovenfor, var gift med *Farbror Jens* og altså vores tante. *Morbror Peter* og *Moster Elna* var efterlevende ægtefæller til vores rigtige moster og morbror og nu gift med hinanden, og de var altså henholdsvis vores onkel og vores tante. To andre tanter blev faktisk omtalt som sådan: *Tante Marie* og *Tante Petrea* – men de var heller ikke sallingboer.

Navn efter erhverv

Et stort flertal af kommunens beboere var landmænd, men det blev de aldrig omtalt som; ingen sagde fx *gårdejer Kristian Larsen*. Mange uden for landmændenes kreds blev derimod omtalt i tilknytning til deres erhverv – enten med fornavn efterfulgt af erhvervsbetegnelse, fx *Jens Vognmand*, eller med erhvervsbetegnelse efterfulgt af efternavn,

fx *Slagter Knudsen*. Som det ses nedenfor, var der dog i mange tilfælde tale om en sammenblanding af sted og erhverv.

Mejeribestyreren hed *Hvass*, og sådan blev han også tiltalt, mens han i omtale enten blev kaldt *Hvass* eller *æ Mejeribestyrer* (se nærmere i slutafsnittet). Hans kone og datter blev omtalt som *Kirstine* hhv. *Lilly o æ Mejeri*. Noget lignende gjaldt brugsuddeleren: i tiltale hed han *Andersen*, i omtale det samme eller *æ Uddeler*. Børnene blev omtalt som *Else* hhv. *Halvor i æ Bruks*. Vognmand Jens Jensen hed i tiltale og omtale *Jens Vognmand*, hans kone Line og børnene hed i omtale *Line*, *Karen* og *Karl Vognmand*. Murermester Søren Sørensen, hans kone Marie og eksempelvis datteren Else hed på lignende vis *Søren Murer*, *Marie Murer* og *Else Murer*. Smed Nielsen hed kort og godt *æ Smed*, sønnen Jens og konen Mine hed henholdsvis *Jens Smed* og *Mine Smed*. Datteren Olga blev derimod omtalt som *Olga til æ Smeds*.

Man var altså ikke særlig konsekvent, når det drejede sig om omtale af personer ved hjælp af overhovedets erhverv. Hvorfor Jens og Olga blev omtalt på hver sin måde, er svært at sige, ligesom det er vanskeligt at begrunde, at den ene smed i kommunen blev omtalt som *æ Smed*, mens den anden hed *Smed Quist*. Man må vist nøjes med at konstatere, at der i alle tilfælde udviklede sig en praksis, som alle derefter benyttede sig af.

Andres navne var også knyttet til erhvervet: *Thomas Træskomand*, *Marinus Møller*, *Slagter Knudsen*, *Signe Modehandlerinde* – eller uden personnavn: *æ Møller*, *æ Skrædder*, *æ Karetmager*, *æ Snedker*, *æ Skorstensfejer*, *æ Kjømmen* (= købmand). Koner og børn i tilknytning til disse blev eksempelvis omtalt som *Bine til Thomases*, *Egon til æ Snedkers*, *Ove til æ Malers*. En del personer, der boede uden for kommunen, havde vi kun kontakt med via deres erhverv, så de blev meget forståeligt altid kaldt *æ Dowter* (= dokteren), *æ Dyrlæge*, *æ Post*, *æ Ølkusk*, *æ Brødkusk* og *æ Fiskemand*.

Der var altså tale om en noget blandet brug af erhvervet i omtalen af personer, og i flere tilfælde vidste vi ikke, hvad folk hed – kun hvad de blev kaldt. Tag blot *Jens Blæser*, som spillede trompet og hed Nielsen.

Eller *Thomas Fynbo*, som på sin harmonika spillede blandt andet mange fynboer (= rheinlændere); det kan også være, han stammede fra Fyn eller simpelthen hed Fynbo til efternavn – vi vidste det ikke. *Hans Drejer* hed egentlig Jensen, men blev aldrig kaldt sådan; til sidst tog mange af familiemedlemmerne (der var 14 børn) navnet *Drejer*.

Æ Bødkerpjeger (omtalt ovenfor) havde sandsynligvis en forfader, der var bødker, men hvem og hvornår vides ikke. Hvor *Peter O't* (= Peder Otte?) havde sit navn fra, ved jeg heller ikke. Det vil nok være for dristig en tanke, at han ved et ordspil er blevet karakteriseret som efterfølger for den 300 år gamle sprogforsker *Peder Syv*.

De fine og de fremmede fugle

Præsten, lærerne og andre ikke-dialekttalende blev omtalt ved efternavnet alene (præsten dog med et "pastor" foran). Fornavnene blev aldrig benyttet, heller ikke om konerne. Præsten var *Pastor Sadolin*, gift med *Fru Sadolin*. Lærerstabten kaldte man (*Gamle*) *Salmonsens*, *Frøken Nielsen*, *Ørnbøl* (el. *æ Store Degn*), gift med *Fru Ørnbøl*, *Jakobsen* (el. *æ Bette Degn*), gift med *Fru Jakobsen*.

Som vist i forrige afsnit indtog mejeribestyreren og brugsuddeleren en mellemstilling; også de kunne omtales blot ved deres efternavn: Hvass henholdsvis Andersen; men ligeså tit var det deres erhverv, der brugtes som navn: *æ Mejeribestyrer*, *æ Uddeler*.

En enkelt landmand havde en lidt anden baggrund end de andre landmænd og blev derfor også omtalt ved efternavn alene: *Kristiansen*. Hvad der gjorde ham fremmedartet, var især, at han – i øvrigt i lighed med 2-3 andre, ellers dialekttalende i kommunen – sagde *jæ* og ikke *a* om sig selv. Han var sandsynligvis "indvandrer" eller havde boet uden for Salling en årrække. Der var intet fremmedartet ved hans kone og datter, så de blev – som forventeligt – kaldt *Olga* hhv. *Helga til Kristiansens*.